

ΠΕΤΡΟΥ Σ. ΣΠΑΝΔΩΝΙΔΗ: ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ

Πρὶν ἑκατὸ χρόνια, ὁ Σολωμὸς ζοῦσε ἀκόμα ἀνάμεσα στοὺς πα-
 ποῦδες μας. Τί γνωρίζουμε ὅμως ἀπὸ τὴ ζωὴ του; Σχεδὸν τίποτα. Μόνο
 μερικὰ ἐπεισόδια κι' ὅ,τι κατάφεραν οἱ βιογράφοι του νὰ ψαρέψουν ἀπὸ
 τὰ διάφορα Ἀρχεῖα πὺ ἀνασκάλεψαν, σχετικὰ μὲ τὸ γενεαλογικὸ του
 δέντρο. Μερικὰ ἀμφισβητήσιμα τῆς παιδικῆς του ἡλικίας ἐδῶ καὶ στὴν
 Ἰταλία, ἐλαχιστότατα, —πὲς τίποτα!— ἀπὸ τὶς ἐκεῖ σπουδές του, καὶ
 μόνο τὴν περίφημη δίκη μὲ τὴν μητέρα του. Ποιὸν θὰ αἰτιαστοῦμε γι'
 αὐτό; Τὸν ἴδιο τὸν Ποιητὴ μήπως, ξεκινώντας ἀπὸ τὸ ἔργο του, πὺ
 ἐπίσης μισοτελειωμένο, καὶ πολλὰς φορὲς μόνο τὸ πρῶτο γράψιμό του,
 σύμφωνα μὲ τοὺς μελετητὲς του, γνωρίζουμε; Φυσικὰ ὄχι! Οἱ μᾶλλον
 πιθανοὶ ἔνοχοι εἶναι οἱ ἰδεαλιστὲς μελετητὲς του: Ὁ Πολυλᾶς καὶ ὁ
 Καλοσγοῦρος. Συνέβηκε τὸ ἴδιο καὶ μ' αὐτούς, ὅπως μὲ τὸ στενὸ συγγε-
 νολογί τοῦ Racine καὶ τοῦ Rimbaud, ὅταν καταπιάστηκε νὰ τοὺς βιογρα-
 φήσει. Προσπάθησαν, ὅσο μπορούσαν, ἄλλα νὰ ἐξάρουν κι' ἄλλα νὰ
 κρύψουν καὶ νὰ διαστρεβλώσουν, σκεπάζοντας ὀρισμένα περιστατικά,
 πὺ θὰ μπορούσαν νὰ μᾶς σταθοῦν ἀποκαλυπτικά καὶ γιὰ τὸ ποιητικὸ
 του ἔργο. Ἐτσι, ἀγνοώντας τὴ ζωὴ του, παρουσιάστηκαν οἱ διάφοροι
 βιογράφοι του, ἄλλοι παρανοώντας τοὺς παλιότερους των κι' ἄλλοι τὴν
 Ποίησή του, νὰ μᾶς τὸν παρουσιάσουν ὡς ἀνόσιο μὲ τὴν ἔννοια τοῦ
 πλατωνικοῦ «Εὐθύφρονος», σχετικὰ μὲ τὴν μητέρα του, φιλάργυρο, ἀλκο-
 ολικό, ὁμοφυλόφιλο, μοιχό, ὑστερικό, πράμα πὺ οἱ ἰδεαλιστὲς Σολω-
 μιστὲς ἀρνοῦνται, ὀνομάζοντάς τον ἀγνὸ καὶ σωματικὰ παρθένο, ξεπέ-
 φτοντας ἔτσι κ' οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ στὸ κωμικό, καὶ λερώνοντας, ἄλλο
 τόσο, μιὰ μορφή πὺ μόνο γιὰ ἠθικοπαιδαγωγικούς, ἔστω, λόγους, ἔπρεπε
 νὰ μείνῃ ἀμόλευτη ἀπὸ τὶς βρωμιές πὺ τῆς ἀπόδωσαν οἱ κριτικοὶ τῆς,
 ἐνῶ θὰ ἔπρεπε, τουλάχιστον, νὰ ξέρουν πὺς μόνο ἓνας κριτικὸς τῆς δι-
 κῆς τῆς ὄντοτητας θὰ μπορούσε νὰ μᾶς κάμει σεβαστὰ τὰ εἰκονοκλα-
 στικά πορίσματα τῶν ἐρευνῶν του.

Ὁ κ. Σπανδωνίδης, δὲν ἐπιμένει στὰ βιογραφικά. Δέχεται ὅ,τι τοῦ
 προσέφευρεν ἡ ἔρευνα τῶν ἄλλων καὶ διαπιστώνει: «Ἀνήκει (ὁ Σολωμὸς)
 σὲ μιὰ οἰκογένεια, πὺ βαρύνεται ἀπὸ συμπλέγματα, κληρονομικότητες
 καὶ ἀσχημίες». Τὰ συμπλέγματα καὶ οἱ κληρονομικότητες εἶναι δια-
 πιστώσεις τῆς Ψυχανάλυσης καὶ τῆς Βιολογίας. Ἀποφάσεις τῆς Ἐπι-
 στήμης, πὺ μᾶς βοηθοῦν στὴν ἀνίχνευση κ' ἐρμηνεία τῶν ψυχικῶν δε-
 δομένων τοῦ Ποιητῆ, τοῦ ἔργου του δηλαδὴ. Ἀπὸ τὴ στιγμή ὅμως πὺ
 ὁ κ. Σπανδωνίδης, μᾶς μιλά γιὰ ἀσχημίες, πὺ ὁ μελετητὴς, δηλαδὴ,
 γίνεται ἠθικολόγος, πὺ παίρνει μιὰ ὀρισμένη, ὑποκειμενική, στάση ἀπέ-
 ναντι στὴ ζωὴ καὶ στὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ, ἀρχίζουμε νὰ βλέπουμε τὴ
 μελέτη του μὲ ὑποψία. Κι' αὐτὸ συμβαίνει στὴν πρώτη κιόλας σελίδα
 τοῦ βιβλίου. Ὁλόκληρο τὸ πρῶτο κεφάλαιο «Συνθετικὴ ἔκθεση καὶ ἀξιολό-
 γηση τοῦ ἔργου», εἶναι ὀλότελα ἄτυχο. Ποτὲ ἓνας ἀντικειμενικὸς με-
 λετητὴς, ὅπως θέλει νὰ παρουσιαστῆ ὁ κ. Σπανδωνίδης, πὺ κάνει πε-
 ρισσότερο Ἐπιστήμη, Φιλολογία, ἀποδεικτικὴ δηλαδὴ, κι' ὄχι λογο-
 τεχνικὴ φλυαρία καὶ κριτικὴ ἐντυπώσεων, δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ χρη-
 σιμοποιεῖ ἐπιθετικὸς προσδιορισμοὺς μὲ ἠθικὴ σημασία γιὰ τὸ ἀντι-

κείμενό του. Πολύ περισσότερο δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ γράφει ποτέ, ἐκεῖ πού χρειάζεται ἔρευνα ἐξονυχιστική, πὼς ὁ Ποιητὴς φαίνεται πὼς μελέτησε αὐτὸν ἢ ἐκείνον ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους: ἂν βαρυνέται νὰ κάμει τὴν κοπιαστικὴ αὐτὴ δουλειά, καί, ἂν, ὅπως ὄφειλε, ἐγνώριζε τὴν κυριώτερη, τουλάχιστον, σολωμικὴ βιβλιογραφία, θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς παραπέμψει στὰ σαφῆ πορίσματα ἄλλου μελετητῆ, πῶς ἀκούραστου ἀπ' αὐτόν, πού καταπαιάστηκε καὶ μὲ τὸ ζήτημα τοῦτο: στίς μελέτες «Ὁ Σολωμὸς καὶ οἱ Ἀρχαῖοι», τοῦ Τωμαδάκη. Τὰ ἴδια περίπου θὰ εἶχα νὰ πῶ καὶ γιὰ τὰ ἐλάχιστα, πού ἀφηγεῖται γιὰ τὶς ἐπιδράσεις πού δέχτηκε ὁ Σολωμὸς, γιὰ τὴ στιχουργία καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους μελετητὲς τοῦ Ποιητῆ.

Ἄν πρέπει νὰ μιλήσουμε γιὰ συμβολὴ τοῦ κ. Σπανδωνίδη στὴ σολωμικὴ ἔρευνα, θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθοῦμε στὸ δεύτερο, καὶ μεγαλιότερο μέρος, τοῦ βιβλίου του. Στὸ μέρος αὐτὸ ἐξετάζονται οἱ τρεῖς φάσεις τῆς ποιητικῆς δημιουργίας τοῦ Σολωμοῦ, πού ὁ κ. Σπανδωνίδης τὴ χωρίζει, πολὺ σχηματικά, σὲ λαϊκὴ, ἠθικὴ καὶ μυστικὴ.

Ἄλλοτε («Κρητικὰ Γράμματα» Ἰούνιος 1946) κάνοντας τὸ διαχωρισμὸ τῆς σολωμικῆς δημιουργίας σὲ τρεῖς κόσμους ἐσωτερικῆς κλιμάκωσης, αἰσθητὸ (φυσικὸ), ἠθικὸ καὶ μεταφυσικὸ, τοὺς συσχετίζα μὲ τοὺς τρεῖς κύκλους τῆς «Θείας Κωμωδίας» τοῦ Dante καὶ ὀνόμαζα αἰσθητὸ (φυσικὸ) ὅ,τι περίπου σήμερα ὁ κ. Σπανδωνίδης, νομίζω πὼς ἀποκαλεῖ λαϊκὴ φάση. Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς δὲν μᾶς βρῖσκει σύμφωνους. Δὲν εἶναι ζήτημα οὔτε λαϊκῆς ροπῆς, οὔτε ἀντιλήψεων λαϊκῶν, οὔτε καὶ τὰ στοιχεῖα πού μ' αὐτὰ πάει ν' ἀποδείξει ὁ κ. Σπανδωνίδης τὴν πρώτη δημιουργικὴ φάση τοῦ Σολωμοῦ σὰ λαϊκὴ, εἶναι ἀνθεντικά. Θὰ μπορούσαμε νὰ μιλήσουμε μόνο γιὰ τὸν κάπως λαϊκὸ χαρακτήρα τῶν ἐκφραστικῶν μέσων τῆς πρώτης περιόδου τοῦ σολωμικοῦ ἔργου, κι' ὄχι ὀλόκληρης βέβαια. Ἀλλὰ κι' αὐτὸς ἐξηγεῖται πολὺ εὐκόλα, ὅταν ἔχουμε ὑπ' ὄψει μᾶς πὼς τὸ ρυθμὸ, πὼς τὰ μέτρα, καὶ τὴ γλῶσσα φυσικά, τῆς ἑλληνικῆς Ποίησης, τὰ διδάχτηκε ἀπὸ τὸ λαὸ καὶ πὼς ἦταν φυσικὸ τὰ πρῶτα τοῦ στιχουργικὰ σχεδιάσματα, μορφικὰ νὰ ἔχουν τὸν πρῶτο βαθμὸ τοῦ ρυθμοῦ, τὸν ἔμφυτο στὸν ἑλληνικὸ λαὸ, καὶ στὴν ὑφή τους ν' ἀπηχοῦν διάφορες λαϊκῆς ἀντιλήψεις καὶ νὰ εἶναι διαποτισμένα ἀπὸ λαϊκὸ αἰσθηματισμὸ. Ὅλα τὰ ποιήματα, ἄλλωστε, τῆς περιόδου αὐτῆς, θὰ πρέπει νὰ τὰ θεωροῦμε σὰν ἅπλὰ σχεδιάσματα, σὰν γυμνάσματα στιχουργικῆς ἀσκήσης, καὶ σπανιώτερα ὕφους. Γι' αὐτὸ, παρ' ὅσα κι' ἂν λέγονται, τὸ Σολωμὸ Ποιητῆ, τὸν ἀναζητοῦμε περισσότερο στ' ἀποσπάσματά του, παρὰ σ' ὅλα τὰ τελειωμένα τοῦ στιχουργήματα, κι' ἂν ἀκόμα ἔχουν 157 ἢ 166 στροφές. Ὅσα ὁ κ. Σπανδωνίδης διηγεῖται γιὰ τὴν Ἐλευθερία στὸν «Ὑμνο», πὼς τάχα εἶναι μιὰ ἐμφάνιση πού συγγενεῦει μὲ τὴ λαϊκὴ μορφή τοῦ θρησκευτικοῦ ἥρωα, πού κατατροπώνει τοὺς ἐχθρούς, ὅπως ὁ Ἀη-Γιώργης ἢ ὁ Ἀη-Δημήτρης ἢ ἡ Παναγία, ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀνθαιρεσίες λογίου πού κάποτε θέλησε νὰ ἐκφραστεῖ μὲ δημιουργικὴ φαντασία. Ὁ «Ὑμνος» τοῦ Σολωμοῦ γράφηκε κάτω ἀπὸ τὶς ἴδιες ἀναλογίες καὶ σχέσεις μὲ τὸ «Θούριο» τοῦ Ρήγα καὶ τὴ «Marseillaise» τοῦ Rouget de Lisle. Περισσότερο γιὰ νὰ ἐνθουσιάσει παρὰ νὰ τέρψει. Σὲ τοῦτο ὀφείλεται τὸ ὅτι ἡ ὕλη τῆς αἰσθητικῆς πραγματικότητος δὲ μετουσιώθηκε σὲ ποιητικὴ καὶ ἡ ζωὴ δὲν ἔγινε ποίημα, κι' ὄχι γιὰ τὴν τάχα χρειάζεται πάντα μιὰ ἀπόσταση χρονικὴ.

Σὲ ὅσα γενικὰ μᾶς λέει ὁ κ. Σπανδωνίδης γιὰ τὴ δεύτερη περίοδο, τὴν ἠθικὴ, δὲν θάχα νὰ παρατηρήσω τίποτα. Συνονθύλευμα γνωστῶν

ιδεῶν, βέβαια, κ' ἐδῶ, πού δὲ θὰ ξέραμε νὸ ξεχωρίσουμε, ἀκριβῶς, ποιῆς ἀνήκουν στὸ μελετητὴ μας. Θὰ ἤθελα μονάχα νὰ κάμω δυὸ ἐπὶ μέρους παρατηρήσεις.

1) Παρὰ τὴν πολλαπλότητα τῆς ἰδέας πού περικλείει ἡ μορφή τῆς Φεγγαροντυμένης, τοῦ «Κρητικοῦ», εἶναι αὐθαιρεσία νὰ ὑποστηρίζεται, χωρὶς κανένα δεδομένο μέσα στὸ ἴδιο ποίημα, πὼς συμβολίζει τὴν Ἐλευθερία—Ἑλλάδα, τὴ mater dolorosa κλπ.

2) Τὸ γνωστὸ μὲ τὸν τίτλο «L' albero mistico» (1849) ἰταλικὸ ἀπόσπασμα, εἶναι φανερὸ πὼς ἀποτελεῖ μετάφραση τῶν ἀποσπασματικῶν ἑλληνικῶν στίχων πού ὀνομάστηκαν «Carmen Seculare» (1847) κι' ὄχι ἰδιαίτερο ποίημα. Ὁ Σολωμός, ἀδυνατώντας ν' ἀποτελειώσῃ ὅ,τι σχεδίαζε ἑλληνικά, ἀποφάσισε νὰ τὸ γράψῃ ἰταλικά, πρᾶμα πού τὸν εὐκόλυνε περισσότερο, χωρὶς ὅμως νὰ μπορέσῃ νὰ τὸ φέρῃ σ' ἓνα εὐτυχισμένο τέλος, οὔτε αὐτὴ τὴ φορὰ.

Διαφωνοῦμε ριζικὰ μὲ τὸν κ. Σπανδωνίδη γιὰ τὴν τελευταία στῆ σειρά τῆς ἱστορίας τῶν ποιητικῶν ιδεῶν τοῦ Σολωμοῦ, πού τὴν ὀνομάζει μυστική. Κατ' ἀρχὴν, γιὰ τὴν ἑλληνικὴ Γραμματολογία, ἡ περίοδος αὐτὴ τῆς σολωμικῆς δημιουργίας εἶναι ἀνύπαρχτη, γιὰτὶ ὅλα τῆς τὰ ποιήματα εἶναι γραμμένα ἰταλικά. Μόνο ἂν δοῦμε συνολικὰ τὸ σολωμικὸ ἔργο μποροῦμε νὰ μιλήσουμε γιὰ τὴν περίοδο αὐτὴ, πού θὰ τὴν ὀνομάζαμε μεταφυσική. Τόσο τὸ σχέδιο τῆς «Dona velata» ὅσο καὶ τὰ σχετικὰ, σχέδιο καὶ σονέττο, μὲ τὸν Ὅρφέα, ποιήματα, καθὼς κ' ἡ «Σαφρῶ», ἐκφράζουσι τὴν ἀγωνία ἑνὸς ἀνθρώπου γιὰ γνώση πέρα ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας καὶ συνείδησης: γνήσια Μεταφυσικὴ δηλαδή. Ἀντίθετα, σ' ὀλόκληρο τὸ σολωμικὸ ἔργο ἡ ἀντινομία ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου εἶναι φανερὴ. Ἡ ἐκσταση, πού ἐνώνει τὸ ἄτομο μὲ τὸ θεῖο, ὅπως μᾶς παρουσιάζεται αἰφνης, στοὺς καθαρόαιμους μυστικούς, σ' ἓναν Eckhart, σ' ἓναν Böhme ἢ στὸν Silesius, εἶναι ἄγνωστη στὸ Σολωμό. Ἐκτὸς ἂν ὁ κ. Σπανδωνίδης, ὅταν μιλά γιὰ μυστικούς (καὶ Μυστικισμὸ φυσικὰ) ἐννοεῖ κάτι ἄλλο.

Στὸ κεφάλαιο αὐτό, θὰ ἤθελα νὰ παρατηρήσω, τελειώνοντας, ὅτι ἡ «Σαφρῶ» δὲν εἶναι καθόλου σχεδίασμα στὸ πεζό, ὅπως λέει ὁ κ. Σπανδωνίδης, μὰ ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ τελειωμένα ποιήματα τοῦ Σολωμοῦ, γραμμένο σὲ κανονικὸ ἑνδεκασύλλαβο vers-blanc. Προσθέτω μάλιστα πὼς τὸ ποίημα αὐτὸ εἶναι φανερὴ μίμηση τοῦ «Ultimo canto di Saffo» τοῦ Leopardi.

Τὰ δυὸ τελευταῖα, καὶ μικρότερα, κεφάλαια τοῦ βιβλίου, ἐκθέτουν τὶς γενικὲς κρίσεις τοῦ μελετητῆ. Κρίσεις ὑποκειμενικὲς καὶ γι' αὐτό, στὴν περίπτωσή μας, τουλάχιστον, sans rime ni raison.